

ביטחון לאומי וביטחון קיבוצי

אלוף ישראל טל

המאמר שלפנינו מעובד על-פי הרצאה, שנישאה במכללה לביטחון לאומי ב-3 בספטמבר 1986, והוא מהווה המשך למאמר שהתפרסם במערכות 286 (פברואר 1983).

לנוחות הקוראים ולמען הרצף, אנו מביאים כאן תמצית של חלקו הראשון של המאמר, הכולל את הפרקים: מטרות לאומיות; יחסי כוחות כלליים; יחסי כוחות צבאיים; גבולות הכוח; דרגות של ביטחון לאומי; והאחריות לביטחון הלאומי.

יוצא אפוא שלא רק השאיפות הלאומיות של הזולת מאיימות על ביטחונו של עם, אלא אף המטרות שהעם עצמו – או שליטיו – מציבים לנגד עיניהם. כלומר, ככל שהימרה הלאומית גדולה יותר והגשמתה כרוכה בדחיקת רגל עמים אחרים, מצטמצמים הסיכויים לדריקום עימם, והבעיה הביטחונית מחריפה. יומרה לאומית מוגזמת מסכנת אפוא את בעל היומרה עצמו.

שאיפות לאומיות ואחדות המטרה, או המוטיוואציה והקונסנזוס, הם המעצבים את דפוס ההתנהגות הלאומי. עמים מפתחים בדרך כלל תחושה של אחדות גורל ואחדות מטרה ורצון לאומי נחוש, כאשר הכורח ההיסטורי מחייב אותם לכך. אז הם מצמיחים מתוכם לוחמים אמיצים. החייל הישראלי, למשל, מגלה נכונות להקרבה העולה על זו של אויביו. דפוס ההתנהגות של הנוער הישראלי נובע מטבע מלחמותינו, שהן מלחמות על הקיום הפיסי והלאומי.

החברה האנושית. במובנו הרחב, "ביטחון לאומי" הוא אפוא מושג נרדף ל"סדר-עולמי". מידת הביטחון של עם נקבעת על-ידי גורמים שונים כגון: המטרות והיעדים שלו ושל עמים אחרים מחד גיסא, והעצמה היחסית שלו מאידך גיסא.

מטרות לאומיות

מטרותיהם הלאומיות של עמים משתנות במשך הזמן על פי הבעיות הקיומיות והאינטרסים הקיומיים, אך גם על-ידי המיתוסים והאתוס הלאומיים. מניעים ראצינאליים ודחפים בלתי ראצינאליים משמשים כאן בערבוביה ומחשלים שאיפות ורצונות לאומיים. ערכי דת, חברה ומדינה, חרות, צדק וכבוד משפיעים על התנהגותם של עמים ומדינות לא פחות מצרכיהם הקיומיים, ולעתים דוחפים אותם לפעולה המנוגדת לאינטרס הלאומי האמיתי.

שאלת הביטחון הלאומי היא חדשה יחסית וקשורה במהפכה התעשייתית, במלחמה הטוטאלית ובהתפתחותה של המדינה הלאומית. את המושג ביטחון לאומי ניתן להגדיר כ**הבטחת הקיום הלאומי והגנה על אינטרסים חיוניים**.

בעיית ביטחון היתה קיימת תמיד: ממשלות, ממלכות ואימפריות שקדו מאז ומעולם על הבטחת ריבונות גבולותיהן, כיבושיהן ונכסיהן, אולם הביטחון כעניין קיומי, הניצב במרכזה של ההווה החברתית והמדינית בעולם, הוא תוצאה של המלחמה הטוטאלית והתפתחות אמצעי ההשמדה ההמונית.

המלחמה שוב אינה מסכנת רק אינטרסים, חירות, ריבונות או אף את הקיום הלאומי לבדו, אלא מאיימת על עצם קיומם הפיסי של עמים. המלחמה שוב אינה "ספורט" המתנהל לפי כללים וחוקים, אלא טומנת בחובה סכנה לקיומו של המין האנושי.

נהה כי כן, שאלת הביטחון הלאומי נוגעת לעצם הקיום הפיסי, הרוחני והחומרי של

יחסי כוחות כלליים

יחסי הכוחות הכלליים בין עמים נקבעים על פי העצמה הלאומית הבסיסית הבנויה מכוח העמידה ומכוח המחץ שלהם.

כוח העמידה מבטא את כלל המשאבים האנושיים והחומריים של האומה, את גודל הטריטוריה שלה, את מצבה הגיאופוליטי, את ערכיה ואת נכסיה הרוחניים, הטכנולוגיים והפוליטיים ומעל הכל – את גודל המוטיווציה, שהיא פרי תחושת אחדות המטרה וההסכמה הכללית לגבי השאיפות הלאומיות.

כוח המחץ פירושו העצמה הצבאית הלאומית. אם כוח העמידה – משאבי הרוח והחומר – הוא הפוטנציה, כלומר מקור הכוח הצבאי, כוח המחץ הוא פוטנציה שהוצאה כולה או בחלקה מן הכוח אל הפועל.

משקלם של משאבים כמותיים גדולים כגון שטח, אוכלוסייה, אוצרות טבע ותעשייה מפותחת, מותנה גם ברמה האנושית והחברתית. האיכות האנושית היא אחד המרכיבים החשובים ביחסי הכוחות הלאומיים: אחד החשובים – ולא החשוב שבהם. טענה זו עלולה להישמע ככפירה בעיקר, שהרי התחכנו על היות העליונות האיכותית יתרוננו האסטרטגי היחיד. יש אמת בדברים אלה, ואף-על-פי כן שיבשה אמונה זו את המחשבה הביטחונית שלנו, מפני שדורות של קציני צה"ל, ובעצם החברה הישראלית כולה, נטו ליחס לאיכות חשיבות גדולה יותר משייחוס לכמות, לגיאוגרפיה ולמרחב, שהם היסוד שעליו עומדת האיכות. כך הפכנו את היוצרות, והאמנו לעתים, שיחסי הכוחות הצבאיים שלנו עם מדינות ערב מעידים גם על יחסי הכוחות הכלליים שבינינו.

יחסי כוחות צבאיים

יחסי כוחות צבאיים ממשיים נקבעים על-פי העצמה הצבאית הלאומית, על-פי כוח המחץ. חלוקת המשאבים הלאומיים קובעת את היחס שבין כוח המחץ של המדינה לכוח העמידה שלה: כאשר מקימים צבא גדול יוצרים כוח מחץ חזק על חשבון כוח העמידה, כלומר על חשבון כושר ההתמדה, על חשבון היכולת לעמוד במאמץ מלחמתי לאורך זמן. במקרה זה משעבדים חלק גדול מן המשאבים בשביל הצבא במקום לנצלם לפיתוח כלכלי ולהגדלת כוח העמידה.

אלא שבעידן המלחמה הטוטאלית אין די בכוח המחץ לבדו. במלחמה קונוציונאלית אפשר להשיג הכרעת מחץ, כאשר פותחים את המלחמה ביזמה אופנסיווית. אם אין משיגים הכרעה מיידית, כוח העמידה הוא שיחרוץ את

גורל המלחמה, וההכרעה תהיה הכרעת שחיקה. יוצא אפוא שמידת הביטחון, בראייה ההיסטורית, היא פועל יוצא של יחסי הכוחות הכלליים, ואילו יחסי הכוחות הצבאיים הם גורם משתנה. הם משענת חירום זמנית, שהרי אי אפשר להתמיד במיצוי כל המאמצים הלאומיים ולקיים כוח מחץ במשך שנים ודורות על חשבון כוח העמידה וההתפתחות הלאומית (לישראל לא היתה עד כה ברירה, והיא קיימה ומקיימת כוח מחץ הגדול ביותר שבאפשר, על-ידי שיעבוד המשאבים הלאומיים. היא מצליחה להתמיד בכך באופן מלאכותי הודות לסיוע של יהדות העולם ושל ממשלת ארה"ב).

גבולות הכוח

הכוח שמדינה יכולה להפעיל מוגבל ואינו עולה על כלל עצמתה בתוספת כוחות ידידותיים מבחוץ. גבולות הכוח נקבעים על-ידי גורמים שונים: כוחו היחסי של היריב וכוחם של בעלי בריתו הישירים, וכן כוח ההרתעה של מעצמות אינטרסנטיות. כל אלה מהווים את הגבולות האובייקטיביים של הכוח. מתוספים עליהם שיקולים סובייקטיביים שעיקרם מידת החיוניות של האינטרס של מדינה מסוימת בהשוואה לאינטרס של היריב. ככל שהאינטרס הלאומי חיוני, גוברת נכונותו של העם לשלם את מחיר המאבק, והיריב מצידו יהיה מוכן לשלם מחיר כבד, אם אינטרסים לאומיים חיוניים שלו יעמדו בסכנה. לכן יתרחבו גבולות הכוח של מדינה ככל שיצטמצמו גבולות הכוח של היריב, ולהיפך. הכל על פי היחסיות ההדדית של מידת החיוניות של האינטרסים המנוגדים. גם המוטיווציה הלאומית פועלת ומשפיעה על גבולות הכוח: כאשר שוררת הסכמה כללית בעם על הצורך להפעיל כוח, גובר גם הרצון הלאומי להפעילו, ויש למנהיגות הלאומית חופש פעולה לתמרן מבחינה מדינית וצבאית בלי להיתקל בהתנגדות מבית. מאחר שעצמת המוטיווציה עומדת ביחס ישר למידת החיוניות של האינטרס הפרטי והלאומי, קובעת חיוניותו של האינטרס את גובה המחיר שהיחיד והכלל מוכנים לשלם כדי להשיגו. אינסטינקט בריא ובסיסי מדריך בני אדם בהחלטתם על מה ראוי להקריב את חייהם או את חיי בניהם, ועל מה לא ראוי. את המחיר הכבד ביותר מוכנים בני אדם לשלם למען עצם קיומם הפיסי והלאומי.

המוטיווציה עומדת ביחס ישר למידת ההסכמה הכללית על המטרות. המוטיווציה הגבוהה ביותר היא זו הנגזרת ממטרות

קיומיות. בני אדם מרגישים, כי מותר לסכן את החיים ואפילו להקריבם רק למען ההגנה על החיים והחירות. הדיאלקטיקה פשוטה: הרחבה יומרנית של מעגל המטרות גוררת פיתוח במוטיווציה, ומביאה לצמצום גבולות הכוח, ואילו דבקות במטרות הקיומיות מרחיבה את גבולות הכוח. כלומר, נכונות לא-מרוסנת להשתמש בכוח, גורמת באופן פרדוקסלי לצמצומו. המושג "גבולות הכוח" הוא אפוא מושג יחסי.

דרגות של ביטחון לאומי

הביטחון הלאומי של עמים ומדינות מושגת על יסודות שונים ועל השילוב ביניהם. תיאורטית אפשר למיין את דרגות הביטחון לארבע קבוצות עיקריות.

הדגם האידיאלי של ביטחון הוא **איזון ויציבות**. דרגה זו היא נחלתן של מדינות הפטרות מאיום קרוב על קיומן ויכולות להשקיע כמעט את כל משאביהן בפיתוח כוח עמידה למרכיבו השונים.

דרגת הביטחון השנייה היא מצב של **עליונות**. היא מאפיינת מדינות שעצמתן עולה על זו של אויביהן הפוטנציאליים במידה כזו, עד שהאינטרסים הלאומיים החיוניים שלהן אינם נתונים בסכנה.

הרתעה ומאזן אימה, זו הדרגה השלישית המתאימה למדינות רבות, בעצם כל המדינות הנתונות במצב של ניגודי אינטרסים מהותיים לאומיים ובין-לאומיים – אזוריים ועולמיים. ביטחון, הנשען על הרתעה או על מאזן אימה, מבוסס במידה רבה על בריתות.

הדרגה הנמוכה ביותר של ביטחון היא **ויתור והסתגלות**. בדרגה זו נכללות מדינות המוותרות במידה רבה על חירותן ביחסי החוץ, ולעתים גם בענייני פנים, וכן על חלק משאיפותיהן ומטרותיהן הלאומיות, ומקבלות תכתיבים של אחרים, כדי לשמור על קיומן הלאומי.

האחריות לביטחון הלאומי

נושא הביטחון הלאומי נהפך בזמן החדש לעניין לאומי מרכזי. דפוסי ומוסדותיו הלכו והתגבשו בהדרגה, עד שנהפכו לחלק אורגני של המדינה המודרנית.

חיי המדינה המודרנית עומדים בסימן בעיות קיומיות וביטחוניות ויש לכך השלכות על כל תחומי החיים. לכן יש לעמוד על משמר הביטחון הלאומי תמיד, לא רק בשעת מלחמה. זאת ועוד, ביטחונה של המדינה נובע מחוסנה הכללי של החברה והוא נגזר מכל תחומי החיים הלאומיים ולא רק מעצמה צבאית.

החתימה לכינון השלום והביטחון בעולם

מלחמת העולם הראשונה היתה מלחמה טוטאלית שגבתה מסדרים כבד והעמים שאסרו את המלחמה הזאת הוכו בהלם נוכח הקטל העצום, ללא תוחלת וללא הכרעה. משום כך שאפו שתהיה זו "המלחמה האחרונה" שתשים קץ לכל המלחמות. היתה תחושה שהאנושות לא תוכל עוד לעמוד בשפיכות הדמים האיומה, שגובה המלחמה הטוטאלית. כך צמחו התקווה והאופטימיות מתוך ההריסות והדם. הוקם חבר הלאומים, שהיה אמור להעניק ביטחון קיבוצי (בין-לאומי) ולהבטיח את השלום לכל האומות.

עד להקמת חבר הלאומים התייחס המשפט הבין-לאומי למלחמה כאל אמצעי חוקי לקידום המדיניות הלאומית. במאה ה-19 הושתת הביטחון של המדינות על בריתות בין שתיים או שלוש מדינות. הקמת חבר הלאומים בישרה את תחילתו של עידן חדש, של ניסיון להשיג ביטחון קיבוצי, רב-לאומי, ושל הגבלת המלחמה כאמצעי להגשמת תכליות מדיניות. אולם המציאות טפחה על פני חזון השלום והביטחון, והתקוות שנתלו בחבר הלאומים לא התגשמו. מלחמת העולם השנייה היתה נוראה מקודמתה. שוב תלתה האנושות את תקוותה בסמכות ובארגון בין-לאומיים. המנצחים הקימו את ארגון האומות המאוחדות, שמטרתו לקיים את הביטחון הקיבוצי, לשמור על השלום, ולעמוד על משמר החירות והזכויות של העמים. אולם חרף הקמת חבר הלאומים, פרי התקווה והאופטימיות, וארגון האומות המאוחדות, פרי הריאליזם והפסימיות, ממשיכות מדינות להישען על בריתות, כגון ברית נאט"ו וברית ורשה, ועל מאזני-כוחות והרתעה בחתירתן להשגת ביטחון. התיאוריה של האג'נדה החברתית מניחה שהיחיד מותר על חלק מחירותו לטובת סמכות שלטונית מרכזית, כדי לקיים את הסדר החברתי המגן על זכויותיו ועל ביטחונו הפיסי. באותו אופן תובע הסדר העולמי נוסח המאה העשרים מן המדינה לוותר על חלק מריבונותה כדי לכוון סמכות מרכזית עולמית, בצורת חבר-הלאומים והאומות המאוחדות, שתבטיח את ביטחונן, קיומן ושלומן של כל המדינות.

לביטחון לאומי, המבוסס על סדר בין-לאומי כזה, הטיף בזמנו עימנואל קאנט. אולם הניסיון מוכיח שהמדינות אינן נענות למרות בין-לאומית, מה גם שסמכות הארגונים הבין-לאומיים ("הממשלה העולמית") איננה מייצגת יישות ניטרלית אובייקטיבית, שהצדק הבין-לאומי וטובת הכלל הם נר לרגליה, אלא להיפך: העיקרון "הכוח הוא הצדק" מושל בכיפה. האר"ם

להערכות-מצב לאומיות כוללות בשביל מקבלי ההחלטות. גופי מטה אלה אסור שיהיו כפופים לצבא או לכל מוסד אחר. הם חייבים להיות לא-תלויים ולהביא בחשבון את מכלול ההשקפות וההערכות של הגורמים השונים, בבואם להציג את נתוני הערכת המצב הלאומית בפני הממשלה.

המנהיגות הלאומית העליונה אחראית גם לעיצוב תורת הביטחון הלאומי, לקביעת מדיניות הביטחון ולעדכונה. **תורת הביטחון היא התכנית הלאומית הבסיסית והקבועה של כוננות האומה וההערכות הביטחוניות, ובכלל זה תפיסת המלחמה ומטרותיה. על מדיניות הביטחון להביא ליישום שוטף וגמיש של תורת הביטחון בהתאם להתפתחויות ולתהליכים המדיניים והצבאיים המשתנים.** כלומר, הדרגה-מדיני קובע גם את מטרותיה המדיניות והצבאיות של המלחמה מפני שמטרות מלחמה הן לעולם מדיניות ונגזרות מהמטרות הלאומיות, והמטרות הצבאיות נגזרות מהמטרות המדיניות. יש שרשרת של מטרות: התכלית הלאומית, מטרות לאומיות, מטרות מלחמה מדיניות, מטרות מלחמה צבאיות, מטרות צבאיות אופרטיביות ומטרות צבאיות טקטיות. כל אחת מהמטרות הללו נגזרת מקודמתה. יש הייררכיה, והעדיפות ניתנת תמיד למטרה העליונה. היחס בין המטרות הוא כמו היחס בין מטרה לאמצעי. כל מטרה מהווה בעת ובעונה אחת מטרה (לגבי המטרה הנמוכה יותר) ואמצעי (לגבי המטרה הגבוהה יותר, שממנה היא נגזרת).

השיקול המדיני קובע את היקפו, מהותו וארגונו של הכוח הצבאי, ואת מטרותיה המדיניות והצבאיות של המלחמה. מהלכיה הראשיים של המלחמה נובעים אף הם במידה רבה משיקולים מדיניים. יוצא אפוא שהדרג המדיני נושא באחריות לכל אלה, לרבות באחריות לניהול המלחמה ולאופיו ולמהותו של הכוח הצבאי. הדרג הצבאי מופקד על בניין הכוח הצבאי והכשרתו, הפעלתו במלחמה וניהול הקרבות והמערכות.

בקיצור, הממשלות אחראיות לביטחון הלאומי ולטיפול כוח העמידה הלאומי, ואילו משרדי הביטחון והמטות הכלליים מופקדים מטעם הממשלות על הכוננות הצבאית וההגנה על המדינה, ועל טיפוח כוח המחץ (ולכן מוטב אולי "משרד-הגנה" ולא "משרד-ביטחון").

אסור אפוא שלשיקול הצבאי יהיה פרימאט על פני השיקולים הכוללים. מי שנושא באחריות למנהיגות הלאומית ולניהול המדינה, הוא הנושא באחריות לביטחון הלאומי, ובכלל זה באחריות לקביעת מטרות מלחמה ולטיפול העצמה הצבאית ולהפעלתה.

תפקידה של מנהיגות להניע בני אדם ולאחד אותם למען השגת מטרה משותפת. יש משום פשטנות בטענה שהמוטיוציה של היחיד ושל הקבוצה נובעת מן המחויבות שהם חשים כלפי החברים לנשק. גם אם יש בדברים הללו מן האמת, הם מסבירים לכל היותר את סוד ההנעה ברמה הטקטית בשדה הקרב, אך לא את ההנעה הלאומית. כאן קובעים הכורח הקיומי ותחושת הצדק, כפי שעוצבו על-ידי המצב ההיסטורי, מערכת הערכים הלאומיים והשראת המנהיגות הלאומית.

הראייה הכוללת והשיקול הכולל חייבים, אם כן, למשול בכיפה. **הכוח הצבאי אינו מייצג את מלוא העצמה הלאומית אלא מהווה רק חלק ממנה.** הוא תוצר של הרקמה החברתית, העצמה הכלכלית והרצון הלאומי. הוא חלק מהאורגניזם הלאומי, הוא אגרוף של הגוף הלאומי, אך אין הוא מוחה ואף לא לבה של האומה. המנהיגות הצבאית מייצגת תחום התמחות חשוב וחינוי מאין כמוהו, אך בתוך מכלול החיים הלאומיים זהו תחום התמחות צר. אין להניח לטקטיקה לשלוט באסטרטגיה הלאומית מפני שהתוצאה עלולה להיות ניצחון בקרב והפסד במלחמה ובשלום.

בעידן המלחמה הטוטאלית ונשק ההשמדה ההמוני נושאות הממשלות באחריות לביטחון הלאומי. הערכת מצב לאומי היא עניין מדיני ולא צבאי. ההתמחות והכלים שבידי המטות הכלליים של הצבא ושל המודיעין הצבאי נועדים להעריך את יחסי הכוחות ואת האפשרויות הצבאיות של האויב, אך בשום פנים ואופן לא את כוונותיו. רק הערכה מדינית צבאית כוללת, המביאה בחשבון את מכלול המרכיבים והגורמים של היחסים המדיניים, האזוריים והבין-לאומיים, מסוגלת להעריך סיכוני מלחמה ואיומים פוטנציאליים בעתיד. זאת ועוד, רק מי שנושא באחריות לאומית כוללת, מסוגל להעריך סיכונים ואף לפעול כדי להקהות את עוקצם באמצעים מדיניים, צבאיים, כלכליים ואחרים. הוא גם יכול לנקוט את הצעדים הנדרשים כדי לקדם פני סכנה, להתכונן למלחמה ולתכנן אותה על היבטיה הצבאיים, המדיניים, הכלכליים והחברתיים.

ממשלות צריכות להישען על גופי מטה השוקדים על מעקב, ניתוח וסינתזה של התהליכים וההתרחשויות, והמכניזם מצעים

אינו מבוסס כידוע על עיקרון שוויוני, לא להלכה ולא למעשה. חברות האר"ם מתארגנות בגושים אינטרסנטיים, מדיניים ואזוריים, זמניים וקבועים. המעצמות הגדולות הן החברות הקבועות במועצת הביטחון, ונהנות בה מזכות הווטו.

האר"ם אינו פדרציה השולטת על מרכיביה ואף לא קונפדרציה הנתונה לשליטת כל מרכיביה.

קאנט גרס, שעל פי מצב הטבע מתחלקת האנושות למדינות, וכדי שישורר שלום של קבע ביניהן ("השלום הנצחי") עליהן להקים חבר לאומים, כלומר סמכות עולמית עליונה שתערוב לביטחון המדינות השונות. הוא גם ראה בכינון משטרים רפובליקניים (דמוקרטיים במושגי ימינו) תנאי הכרחי לשלום קבע.

שאלת הביטחון הבינלאומי לא נפתרה בימינו על-ידי הסדר עולמי נוסח קאנט. אולם התנאי השני, שהציב קאנט לשלום, תקף בינתיים לחלוטין. עובדה שמדינות דמוקרטיות אכן לא לחמו זו בזו במאה שלנו. אפשר להסביר זאת בדרכים רבות. לדעתי הסיבה לכך נעוצה בקונסנזוס: שאלת השלום והמלחמה, שאלת הקיום של המין האנושי נוכח הסכנה המאיימת עליו מידי אדם, תלויה בימינו בהמוני האזרחים ולא בעיקר במנהיגים. יחסי השלום והמלחמה בין מדינות תלויים, לכן, במידה רבה, בצורת המשטר הפנימי שלהן, מפני שגם חופש הפעולה של המנהיגים תלוי בו.

מנהיגים לאומיים, אוטוריטריים ודמוקרטיים כאחד, מודרכים רובם ככולם, על ידי יצריהם ושאיופיהם האישיות. עליהם לגייס תמיכה בתכניותיהם, ולהצליח לשכנע את העם בנחיצותן בשעה שהם רוצים לחולל מעשים הכרוכים בהקברה ובמאמצים קולקטיביים.

במשטרים אוטוריטריים קל יותר "לשכנע" את העם ולהניעו באמצעות תעמולה, פיתויים, הפחדה, שקר וכפייה. משום כך למדינות לא חופשיות קל יותר ליזום מלחמות מאשר למדינות דמוקרטיות. במדינה דמוקרטית קשה יותר לשכנע אנשים לשבש את הסדר החברתי ולסכן את החיים, כדי להשיג מטרות שאינן קיומיות בעליל. משום כך, כל דמוקרטיה "משותקת" בעצם בכל הנוגע ליכולתה ליזום ולאסור מלחמה ובמיוחד כשזו מכוונת נגד מדינה דמוקרטית. שהרי העילה למלחמה צריכה להיות הגנה על עצם הקיום, ומכיוון שלמעשה כל הדמוקרטיות "משותקות", יוצא שאין מדינה דמוקרטית יכולה לאיים על עצם קיומה של מדינה לא תוקפנית אחרת.

המפתח לביטחון הלאומי טמון בביטחון הבינלאומי, והמפתח לביטחון הבינלאומי טמון אולי בפלוראליזם הטוטאלי – פלוראליזם

לאומי בדמות משטרים דמוקרטיים ופלוראליזם בין לאומי בדמות פדרציה עולמית דמוקרטית מחייבת, שייצגו בה המדינות הדמוקרטיות על בסיס ייצוגי אזורי. באופן כזה, תיווצר מערכת כפולה של בלמים ואיזונים, ברמה הלאומית וברמה הבינלאומית. מעקרונות אלה נגזרות משמעויות רבות. למשל: העיקרון שאין להתערב בענייני הפנימיים של מדינה לא יהיה לו תוקף, אם אכן יתברר כי שלום מדינות תלוי בסוג המשטר של מדינה כלשהי. מותר יהיה להתערב כדי לשנות את המשטר במדינה מסוימת על מנת להבטיח שלום וביטחון.

משטרה של מדינה הוא אפוא עניין שאינו נוגע לה בלבד, ועקרון איה ההתערבות אינו צריך להיות מקודש. זה נכון מבחינה מוסרית ועקרונית, אך התערבות בפועל צריכה להיות כפופה לשיקול דעת. צריך יהיה לקבוע הסדרים, כללים, שיטות ועקרונות לקבלת החלטה בין לאומית על התערבות במשטר הפנימי של מדינה, כאשר יתעורר צורך חיוני בכך כדי לקיים את הביטחון. מכל מקום, ייאסר על מדינה או על קבוצת מדינות לפעול על דעת עצמן.

יש לזכור שאפשר אמנם לכפות על מדינה באמצעות כוח חיצוני חוקה דמוקרטית, אולם אי אפשר לכפות מהות ותוכן. אפשר רק לחנך ולטפח בתהליך ארוך, עד שחברה שלמה תהפוך לדמוקרטית לא רק בצורה אלא גם בתוכן. מזג אוטוריטרי ומזג דמוקרטי הם כוחות פנימיים ספונטניים – כוח הטבע באדם, ביחיד, וכוח התרבות והאתוס בחברה. וכשם שאפשר לכפות על אדם במשך שנים באמצעות מסגרת מחייבת וחנינוך לשנות את אופיו – כך גם אפשר לכפות על חברה לא דמוקרטית חוקה וגינוני משטר דמוקרטיים, ולהשפיע בהדרגה על תרבותה הפוליטית ועל סולם ערכיה עד שהם ישתנו בהדרגה והחברה תהפוך ותהיה לבסוף לדמוקרטיה אמיתית. תהליך כזה נמשך דורות. כל עוד יהיה הדגם של עולם פלוראליסטי-דמוקרטי בחזקת אוטופיה, יושלת הביטחון של האומות יותר ויותר על עקרון הוויתור וההסתגלות מצד אחד, ועל הרתעה הדדית מצד שני. כל אימת שאחד הצדדים יהיה סבור, אפילו בטעות, שההרתעה אינה סימטרית ויאבד יסוד ההדדיות, יפרצו מלחמות. אלא שהן יהיו מבוקרות ומאותרות מפני שמעצמות העל, שההרתעה ההדדית ביניהן מבוססת על מאזן האימה, לא יגררו לעימות אלים ביניהן בשל מדינות אחרות.

הביטחון בישראל

כל עוד מתמיד העולם הערבי בהתנגדותו לישראל, וכל עוד מסרבים הערבים לקבל את ישראל, מרחפת על ביטחוננו סכנת עליונותם

הכמותית. בידי הערבים משאבים אנושיים וחומריים גדולים, המהווים עתודות פוטנציאליות למלחמה נגדנו מן האוקיינוס האטלנטי ועד למפרץ הפרסי. עליונותם הכמותית של הערבים עמדה לנגד עיניהם של מעצבי תורת הביטחון של ישראל. ביטחוננו הלאומי מבוסס על ההרתעה הצבאית שמקורה בעליונות צבאית. זו זמנית מטבעה ואיננה מבטאת את יחסי הכוחות הקבועים והכלליים, אלא רק את עצמת הכוחות הצבאיים – את כוח המחץ, הבא כידוע על חשבון כוח העמידה.

אנו משיגים עליונות צבאית באמצעות מיצוי משאבי הרוח והחומר של המדינה על חשבון שגשוגה התרבותי והכלכלי, ובעזרת סיועה של ארה"ב. לצד העליונות הצבאית המהווה את כוח ההרתעה שלנו, נוסף גם ערך מרתיע משמעותי כתוצאה מהיחסים המיוחדים השוררים בין ארצות הברית וישראל, שבנוסף לסיוע המדיני והחומרי הישיר שהיא מגישה לנו, היא מחפה עלינו ומרתיעה את ברית המועצות, בעלת הברית של הערבים. דרגת הביטחון הלאומי שלנו היא אפוא הדרגה השלישית – דרגת ההרתעה.

אחרי מלחמת העצמאות היתה בארץ תחושה מבוססת של אחדות גורל ואחדות מטרות. גבולות שביתת הנשק נתפסו כגבולות השלום שלעתידי לבוא. כך היה גם בתקופת מבצע קדש ועד מלחמת ששת הימים. כיבושי מלחמת ששת הימים גרמו לתפנית היסטורית: המטרות הלאומיות השתנו והעם התפלג. המחנה האחד דוגל בהפקת יתרונות גיאוגרפיים והיסטוריים מן הניצחון, וטוען שיש להרחיב את גבולות המדינה ומתנגד ליישוב הסכסוך הישראלי-ערבי על בסיס קווי שביתת הנשק של מלחמת העצמאות. המחנה השני טוען, שיש להשתמש בשטחים שנכבשו כקלף מיקוח להשגת השלמה ערבית, ולהכרה בריבונותנו בתחום קווי שביתת הנשק הישנים ותיקוני גבול חיוניים.

מלחמת יום הכיפורים רק העמיקה את המחלוקת הזאת בעם ותרמה להנצחתה, והיסוד האיתן, האחדות, שהיה בבחינת נכס צאן ברזל בעצמתנו הלאומית, מעורער כיום, כפי שלא היה מעולם. לא עוד אחדות מטרות. תחושת אחדות הגורל נשארה מיתמת. הבניין האיתן והמאוזן נשאר עומד על עמוד הגורל המשותף בלבד, והוא נתון, יותר מאשר בעבר, לחסדי רוחות סערה חיצוניות ולזעזועי מריבות משפחתיות בתוכו פנימה. הקונסנזוס כיום עומד על היסוד השלילי בלבד – הגורל המשותף, ואילו היסוד הפוזיטיבי, המלט המאחד, מכפיל העצמה האדיר – האחדות – נגזר ונעלם. הקרע בעם הגיע לשיאו במלחמת שלום הגליל, כאשר הופיעה התיאוריה החדשה שהתימרה להפוך על פניה את תורת הביטחון

הלאומי המסורתית שלנו – התיאוריה של מלחמת הברירה. המוטיב הדטרמיניסטי של הכורח הקיומי היה תמיד יסוד מוסד בתורת הביטחון. דגלנו בעיקרון של המלחמה הצודקת – המלחמה הקיומית. קיבלנו ואימצנו, כעולה בקנה אחד עם עקרון המלחמה הצודקת, את ה"מלחמה המקדימה" ככורח בל יגונה של המעטים, "הקם להרג, השכם להרג", אך שללנו אפילו את ה"מלחמה המונעת". את מלחמת הברירה המדינית, שאין בינה ובין עצם הקיום ולא כלום, אפילו לא העלינו על דעתנו. בתקופת מלחמת העצמאות, וכל עוד היה בן-גוריון שר הביטחון, קבע הדרג המדיני הלכה למעשה את פרטי תורת הביטחון ומדיניות הביטחון ואת דפוסי הארגון של הכוח הצבאי. ברבות הימים הלכו הדברים והשתבשו. בכל הנוגע לשליטתו של הדרג המדיני על הכוח הצבאי ועל השימוש בו אין בארץ התרופפות. להיפך: ישראל יכולה להיחשב בתחום זה למופת בקרב מדינות דמוקרטיות. לא יעלה על הדעת שתתקיים בישראל ישות של "רצון צבאי" עצמאי לעומת "רצון אזרחי" בתחום המבצעי ובנושאי שלום ומלחמה.

סיכום

אולם, בעניינים אחרים, כמו תורת הביטחון, תכונותיו ודפוסי של הכוח הצבאי, ההשפעה על המשאבים ועל הכלכלה והתעשייה, המטכ"ל הוא למעשה, מבחינות מסוימות, "ממלכה בתוך ממלכה". הממשלה בישראל אינה נעזרת במטה מייעץ מיוחד – אובייקטיווי ובלתי תלוי – כנדרש מממשלות, שנושאות באחריות לביטחון ולטיפול הכוח הצבאי ולשימוש בו. היא גם אינה נעזרת במטות צבאיים מתחרים, ותלויה רק במטה הכללי, האינטגרלי (וטוב שהוא כזה). יוצא אפוא שכאשר הממשלה מבקשת להעריך מצבים ואלטרנטיבות, לחרוץ משפט ולקבוע עמדות, היא מתבססת על אותו מטה עצמו – המטה הכללי – שעליו היא מפקחת, ושאת המלצותיו היא צריכה לבחון ושאותו היא צריכה להנחות. כלומר, מי שמופקד על הביטחון הלאומי אין בידיו כלים מספיקים למילוי חובתו זאת.

לתורת הביטחון שלנו דרוש היום בדק-בית יסודי. עלינו להבהיר לעצמנו מחדש את שאיפותינו הלאומיות, את מטרותינו ואת

תכניותינו, ולנסח את תורת הביטחון על פיהן, ועל פי ההתפתחויות העולמיות והמצב הגיאר פוליטי הנוכחי במזרח-התיכון. כל ההתפתחויות האלה, והשינויים העצומים בתחומי המדע והטכנולוגיה הצבאית גורמים שמעמדנו הביטחוני, תורת הביטחון שלנו ודמותו ואפיו של צה"ל שוב לא יהיו מה שהיו בעבר.

אם נכלכל את מעשינו בתבונה ונאמץ מטרות לאומיות דיאליות, נוכל להתקבל באזור ולהשתלב בסבך המזרח-התיכוני. רק במצב כזה נזכה לעליונות ביחסי כוחות כלליים ולא רק צבאיים, מפני שאת כוחנו אפשר יהיה למדוד אז בהשוואה לכל מדינה ומדינה באזור בנפרד, ולא רק בהשוואה לכל מדינות ערב יחד. ביום ההוא, נעלה מדרגת הביטחון השלישית של "הרתעה", לדרגה השנייה של "עליונות".

השלום עבורנו איננו אפוא רק עניין מוסרי, הוא כורח קיומי. המושגים "שלום" ו"ביטחון" מבטאים מצבים שהם **תנאים הכרחיים**, המהווים יחד את התנאי המספיק להבטחת קיומנו הלאומי.

